

BARBARA JANKOWIAK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ADULTYZM - UPREDZENIA PRZECIWKO MŁODYM LUDZIOM

ABSTRACT. Jankowiak Barbara, *Adultyzm – uprzedzenia przeciwko młodym ludziom* [Adultism – Prejudice Against Young People]. *Studia Edukacyjne* nr 46, 2017, Poznań 2017, pp. 297-305. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2017.46.19

The article analyses adultism, or prejudice against children and young people as singled out of ageism, i.e. prejudice on grounds of age. Adultism involves a stereotypical perception of and approach to younger members of the society solely because they are young. Scientific theories on young people and adolescence have transformed from those stressing the negative features of teenagers themselves and seeing adolescence as the “most difficult” development stage to those which highlight the potential of young people and the coming-of-age period as one of many equally important stages of life. Analysis of relevant literature and studies indicates that there is a need to fill the gap both in the theoretical approach to adultism and in studies of prejudice against young people.

Key words: adultism, ageism, young people, prejudice

Adultyzm. Dlaczego nie wiemy więcej?

W bogatej literaturze dotyczącej uprzedzeń, kwestia niesprawiedliwego traktowania młodzieży – ze względu na to, że są młodzi – nie jest tak silnie eksplorowana, jak krzywdzące traktowanie jednostek ze względu na inne cechy. Jednocześnie wiek w dużym stopniu decyduje o pozycji społecznej człowieka¹. Pomimo że do „wielkiej trójki” charakterystyk jednostkowych, które prowadzą do stereotypowej kategoryzacji osoby zalicza się wiek, rasę i płeć, to do tej pory badania nad uprzedzeniami ze względu na wiek (*ageizm*) kon-

¹ M. Świdorska, *Ageizm jako problem społeczny*, *Pedagogika Rodziny*, 2015, 5/4, s. 41-50.

centrowały się na postawach wobec osób starszych². W odniesieniu do dzieci i młodzieży natomiast przyjmuje się założenie, że ich gorsza pozycja w społeczeństwie jest „naturalna” – wynikająca z ich możliwości rozwojowych, które przekładają się na mniejsze możliwości ekonomiczne i prawne, co sprawia, że nie mogą decydować o sobie. Z tego względu wiele krzywdzących zachowań dorosłych wobec dzieci i młodzieży traktowanych jest jako uprawnione i nie wzbudza zarówno zainteresowania społecznego w aspekcie ich szkodliwości, jak i zainteresowań naukowców. Istnieje bowiem silne przekonanie społeczne, że dorośli mają prawo decydować za młodszych od siebie we wszystkich aspektach ich życia by ich chronić, a w przypadku młodzieży – by chronić innych przed „zbuntowanymi” nastolatkami. Adolescentkom i adolescentom odbierany jest głos w wielu kluczowych dla ich życia kwestiach, gdyż zakłada się, że ich dorośli opiekunowie lepiej pokierują ich życiem i zadbają o zaspokojenie ich potrzeb. W konsekwencji, istnieją znaczące luki w badaniach naukowych dotyczących stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji młodych, co powoduje, że praktyka pracy z dziećmi i młodzieżą uboga jest w refleksję nad prawami najmłodszych w ich relacjach z dorosłymi. Zdaniem Bella, aby odnieść sukces w pracy z młodymi ludźmi musimy zrozumieć ich sytuację polegającą na tym, że są często źle traktowani i lekceważeni tylko dlatego, że są młodzi³. Chociaż wszechobecność przekonań o „nieodpowiedzialnej, zbuntowanej młodzieży” może sugerować, że jest bardzo prawdopodobne, że młodzi ludzie są spostrzegani stereotypowo, istnieje nadal niewiele badań odnośnie tego obszaru. Dopiero od niedawna wspólną charakterystykę młodzieży jako zbuntowanej, ryzykownej i gniewnej zidentyfikowano jako stereotyp, uznawany przez uczniów, nauczycieli i rodziców⁴. Współcześnie istnieją wyniki badań dowodzące, że ludzie po prostu nie są zaangażowani w percepcję zachowania młodzieży, a w ocenie kierują się stereotypem⁵. Młodzi ludzie doświadczają stereotypowego postrzegania oraz uprzedzeń ze strony innych członków społeczności, a więc adultyzmu⁶.

² E.F. Gross, C.D. Hardin, *Implicit and Explicit Stereotyping of Adolescents*, Social Justice Research, 2007, 20, 2.

³ J. Bell, *Understanding adultism: A key to developing positive youth-adult relationships*, The Freechild Project, Olympia, WA 1995, s. 1.

⁴ C.M. Buchanan i in., *Parents and teachers beliefs about adolescents: Effects of sex and experience*, Journal of Youth and Adolescence, 1990, 19, s. 363-394; C.M. Buchanan, G.N. Holmbeck, *Measuring beliefs about adolescent personality and behavior*, Journal of Youth and Adolescence, 1998, 27, s. 607-627.

⁵ E.F. Gross, C.D. Hardin, *Implicit and Explicit Stereotyping of Adolescents*.

⁶ Por.: M. Delgado, *Community practice and urban youth. Social justice service-learning and civic engagement*, New York 2016; M. Desai, *A rights based preventative approach of psychosocial well-being in childhood*, New York 2010; M.-N. Beaudoin, M. Taylor, *Breaking the culture of bullying and disrespect, grades k-8. Best practices and successful strategies*, California 2004.

Adultryzm – definicja zjawiska

Adultryzm to uprzedzenia przeciwko dzieciom i młodzieży, wyróżnione z ageizmu, który dotyczy uprzedzeń wobec osób w różnym wieku⁷. Zdaniem Piotra Szukalskiego,

Wiek, obok płci, stał się cechą, która pośród wszystkich innych cech przypisanych jednostce determinuje jej społeczną pozycję w grupie rasowo, etnicznie i klasowo jednorodnej. Jednocześnie w warunkach współczesnych demokracji coraz częściej można spotkać się z opiniami, iż największymi zagrożeniami dla społecznej spójności jest dyskryminacja ze względu na płeć, rasę i wiek, czyli odpowiednio seksizm, rasizm i ageizm⁸.

W publikacjach naukowych porusza się kwestię stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji osób starszych używając pojęcia ageizm lub wiekizm, które mają odnosić się do osób w różnym wieku, jednak zostały silnie związane z okresem późnej dorosłości.

Ageizm to zestaw przekonań, uprzedzeń i stereotypów mających swe podstawy w biologicznym zróżnicowaniu ludzi, związanym z procesem starzenia się, które dotyczą kompetencji i potrzeb osób w zależności od ich chronologicznego wieku. W rezultacie, wiek kalendarzowy używany jest do wyodrębniania grup, których dostęp do różnorodnych zasobów społecznych podlega systematycznej kontroli. Ów proces kontroli nazywany jest dyskryminowaniem (negatywnym bądź pozytywnym)⁹.

Ageizm to wszelkie uprzedzenia lub dyskryminacja wobec, lub na korzyść jakiejś grupy wiekowej¹⁰. W przypadku negatywnych uprzedzeń i stereotypów niektóre osoby są osądzane na bazie swego wieku jako mniej zdolne i kompetentne do wykonywania niektórych czynności, natomiast kiedy mamy do czynienia z uprzedzeniami i stereotypami pozytywnymi, z uwagi na wiek przypisuje się jednostkom pewne szczególne umiejętności. Bezpośrednio z uprzedzeniami i stereotypami związana jest kwestia dyskryminacji, która również może przybierać postać dyskryminacji negatywnej lub pozytywnej¹¹. Dyskryminacja ze względu na wiek ma pewną specyficzną cechę.

⁷ M. Desai, *A rights based preventative approach*; M. Delgado, *Community practice and urban youth*.

⁸ P. Szukalski, *Ageizm – przejawy indywidualne i instytucjonalne*, [w:] *Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, red. M. Halicka, J. Halicki, A. Sidorczyk, Białystok 2009, s. 59. Zob. także: P. Szukalski, *Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek*, [w:] *Starzenie się ludności Polski – między demografią a gerontologią społeczną*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Łódź 2008, s. 153-184.

⁹ P. Szukalski, *Ageizm na polskim rynku pracy*, [w:] *Gospodarowanie zasobami pracy na początku XXI wieku. Aspekty makroekonomiczne i regionalne*, red. R.Cz. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, Warszawa – Białystok 2009, s. 154-167.

¹⁰ E.B. Palmore, *Ageism: Negative and Positive*, 2nd Edition, New York 1999, s. 4.

¹¹ P. Szukalski, *Ageizm na polskim rynku pracy*, s. 157.

W odróżnieniu od dyskryminacji odnoszącej się do rasy czy płci może bezpośrednio dotyczyć każdego człowieka¹².

Do opisu nierównowagi między dorosłymi a młodzieżą używano w literaturze anglojęzycznej takich pojęć jak *ageism*, *youthism*, *adult supremacism* lub *reverse ageism*¹³, jednak najczęściej pojawia się pojęcie aduptyzmu (*adulthoodism*). Obecne rozumienie tego terminu zostało po raz pierwszy zdefiniowane w 1978 roku przez psychologa Jacka Flashera, a w późniejszym okresie podjęte i uznane jako znacząca koncepcja przez naukowców, badaczy i zwolenników ruchu praw dziecka i socjologii dzieciństwa¹⁴. Według Bella, aduptyzm odnosi się do zachowań i postaw opartych na założeniu, że dorośli są lepsi niż młodzież i że są uprawnieni do działania na rzecz młodych ludzi bez ich zgody. To złe traktowanie wzmacniają instytucje społeczne, prawo i zwyczaje¹⁵. Aduptyzm opisuje postawę polegającą na kulturowej i systemowej dyskryminacji dzieci i młodzieży. Wyraża przekonanie, że dorośli są lepsi od młodych ludzi i dlatego mogą sami podejmować decyzje dotyczące młodych. Aduptyzm może przybierać wiele form, jak na przykład: ukrywanie informacji ze względu na niedojrzałość, podejmowanie decyzji na temat dzieci i młodych ludzi opartych na generalizacjach na ich temat, a nie konsultacjach z nimi lub rozważaniach sytuacji na podstawie indywidualnych zasobów¹⁶. Aduptyzm stanowi niewłaściwe wykorzystanie władzy w relacjach z młodymi ludźmi i dziećmi¹⁷. Według Bella, młodzi ludzie są bardziej kontrolowani niż jakkolwiek inna grupa w społeczeństwie (z wyjątkiem więźniów). Większości mówi się, co mają jeść, w co się ubierać, kiedy iść do łóżka, kiedy mogą zabrać głos, podejmuje decyzje odnośnie ich edukacji, przekazuje, którzy ich przyjaciele są w porządku, kiedy mają wrócić domu. Nie ceni się opinii większości młodych ludzi, są karani zgodnie z wolą lub kaprysem dorosłych, a ich emocje uważa się za „niedojrzałe”¹⁸. Powstaje pytanie: jak odróżnić aduptyzm od zachowań mających na celu rzeczywiste odpowiadanie na potrzeby i możliwości rozwojowe dzieci i młodzieży, które potrzebują z jednej strony miłości i wsparcia, ale z drugiej – jasnych zasad, monitoringu, nauczania, modelowania zachowań, wychowania, opieki i ochrony. Zdaniem Bella, aduptyzm

¹² J. Sikora, *Ageizm – zjawisko marginalne czy globalny problem?* Przegląd Administracji Publicznej, 2013, 1, s. 45.

¹³ M. Delgado, L. Staples, *Youth-Led Community Organizing. Theory and Action*, New York 2008, s. 29.

¹⁴ B.A. LeFrançois, *Adulthoodism*, [w:] *Encyclopedia of Critical Psychology*, red. T. Teo, https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4614-5583-7_6, [dostęp: 25.07.2017].

¹⁵ J. Bell, *Understanding adulthood: A key to*, s. 1.

¹⁶ M. Desai, *A rights based preventative approach*.

¹⁷ M.-N. Beaudoin, M. Taylor, *Breaking the culture of bullying*.

¹⁸ J. Bell, *Understanding adulthood: A key to*, s. 1.

wyraża się w konsekwentnym braku szacunku i złym traktowaniu, które ma negatywne skutki dla młodych ludzi, na przykład: podważa pewność siebie i poczucie własnej wartości, wpływa na tworzenie poczucia bezwartościowości i bezsilności, dostarcza konsekwentnych doświadczeń, że nie jest się traktowanym poważnie, wpływa na malejącą zdolność do prawidłowego funkcjonowania na świecie, powoduje zwiększanie destrukcyjnego działania i autodestrukcji oraz poczucie bycia niekochanym lub niechcianym¹⁹.

„Trudna młodzież w okresie buntu” czy „młodzież w okresie dorastania” - ewolucja sposobu rozumienia nastolatków i adolescencji

W przeszłości wiele teorii naukowych z dziedziny pedagogiki i psychologii wzmacniało stereotypowe postrzeganie młodzieży poprzez przypisywanie jej niemal wyłącznie negatywnych charakterystyk, kładzenie nacisku na ich buntownicze, antyspołeczne zachowania oraz trudności dorosłych w relacjach z nastolatkami. Szukalski podkreśla, że społeczeństwo formułuje normy określające, jak jednostka powinna się zachowywać na danym etapie swego życia. Są one wyznacznikami przekonania o istnieniu powszechnego „zegara społecznego”, określającego aprobowany przedział wieku, w którym powinny występować najważniejsze w życiu wybieralne zdarzenia²⁰. Jednocześnie, istnieją rozpowszechnione przekonania co do „specyficznych ze względu na wiek” własności jednostek przynależących do danej kategorii²¹. Problem niesprawiedliwego postrzegania nastolatków dopiero od niedawna zaczął pojawiać się w opracowaniach naukowych z obszaru pedagogiki i psychologii młodzieży. Zwrócono uwagę, że zastosowany przez Stanleya Halla opis młodych ludzi jako ofiar szalejących hormonów spowodował, że przyjęto charakterystykę adolescencji jako etapu „burzy i naporu”, a samych nastolatków traktowano jako sprawiających problemy, zbuntowanych i aspołecznych²².

Zdaniem Richarda Jessiora, popularne mity na temat młodzieży jako „niezszczyśnych ofiar szalejących hormonów” lub ryzykantów spostrzegających siebie jako niezniszczalni zostały we współczesnej nauce o rozwoju obalane. Autor ten twierdzi, że w ciągu ostatnich kilku lat w dziedzinie ochrony zdrowia i rozwoju młodzieży nastąpiła głęboka transformacja w sposobie zrozumienia życia młodych ludzi. Pojawił się nowy, naukowy punkt widze-

¹⁹ Tamże, s. 2.

²⁰ P. Szukalski, *Ageizm – przejawy indywidualne i instytucjonalne*, s. 60.

²¹ Tamże, s. 61.

²² T. Urdań, F. Pajares, *Foreword*, [w:] *Educating Adolescents: Challenges and Strategies*, red. T. Urdań, F. Pajares, Greenwich, Conn 2004.

nia o tym etapie życia. Stanowi ją perspektywa, która uznaje, że nastolatki są aktywnymi uczestnikami w kształtowaniu własnego rozwoju, że wpływ kontekstu – rodzina, rówieśnicy, szkoła, media, sąsiedztwo, miejsce pracy – jest równie ważny w kształtowaniu przebiegu życia, jak atrybuty jednostki. Uznaje się także, że niezwykle istotna jest interakcja pomiędzy atrybutami kontekstu i jednostką. Istnieje niezwykle zróżnicowanie w drogach przejścia między dzieciństwem a wczesną dorosłością wybieranych przez młodych ludzi²³, zaś aktualne badania naukowe wskazują, iż większość młodzieży nie dostarczając dowodów skrajnego nieprzystosowania²⁴ radzi sobie dobrze ze zmianami, których doświadcza w okresie dojrzewania²⁵. Jeden z aspektów zmieniających się poglądów na dorastanie we współczesnym społeczeństwie dotyczy odejścia od sposobu postrzegania, że jest to okres wyłącznie niosący ze sobą ryzyko na takie, że stanowi etap dużych możliwości i zapobiegania problemom²⁶ oraz dużego potencjału tkwiącego zarówno w młodzieży, jak i czasie adolescencji²⁷. Kolejna różnica w sposobie postrzegania nastolatków odnosi się do tego, że w przeszłości uznawano, że są oni z natury wyobcowani od dorosłych, natomiast obecnie podkreśla się ich związek z opiekuńczym dorosłym. Kolejną znaczącą zmianę stanowi uznanie, że zachowanie nastolatków, zwłaszcza zachowanie uważane za problematyczne, kształtowane jest przez to, jak dorośli organizują im doświadczenia edukacyjne i inne doświadczenia społeczne. Młodzież stara się o opiekuńcze doradztwo dorosłych, co ma zasadnicze znaczenie dla wynegocjowania ścieżek zdrowej dojrzałości²⁸. Tak więc prezentacja dorastania wyłącznie jako okresu dramatu i konfliktu jest w obliczu prowadzonych ostatnio badań tendencyjna, niewystarczająca, a być może nawet błędna.

Silvia Bonino, Elena Cattellino oraz Silvia Ciairano próbując wyjaśnić wszechobecność i upór w utrzymaniu negatywnego obrazu adolescentów, powołują się na hipotezę odwróconej luki generacyjnej Wima Meeusa (*the hypothesis of a reversed generation gap*). Opierając się na wynikach badań opinii młodzieży i dorosłych na temat ich pokolenia i pokolenia rodziców lub – w przypadku rodziców – dzieci wykazano, że dorośli mają bardziej negatyw-

²³ R. Jessor, *Foreword*, [w:] *Adolescents and Risk. Behavior, Functions, and Protective Factors*, red. S. Bonino, E. Cattellino, S. Ciairano, Italia 2005, s. V-VI.

²⁴ Zob. D. Cicchetti, F.A. Rogosch, *A Developmental Psychopathology Perspective on Adolescence*, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2002, 70, 1, s. 6-20.

²⁵ T. Urdan, F. Pajares, *Foreword*.

²⁶ R. Takanishi, *Changing views of adolescence in contemporary society*, *Teachers College Record*, 1993, 94(3), s. 459-465.

²⁷ B. Jankowiak, K. Kuryś-Szyncel, *Potencjał rozwojowy okresu adolescencji*, [w:] *Młodzież między ochroną a ryzykiem. Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentem*, red. B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczak, Poznań 2017

²⁸ R. Takanishi, *Changing views*, s. 459-465.

ną opinię o następnym pokoleniu niż ich własnym, podczas gdy młodzież ma bardziej pozytywny wizerunek dorosłych niż swoich rówieśników. Dlatego, trudno mówić o młodzieży jako jednoznacznie wrogiej wobec dorosłych. W rzeczywistości, to pokolenie dorosłych ma wrogie nastawienie do adolescentów i adolescentek. Mimo tego, to dorośli są przekonani, że młodzież przejawia postawę sprzeciwu wobec nich. Wiara ta wynika z mechanizmu projekcji, z użyciem którego dorośli przypisują własne negatywne nastawienie młodszemu pokoleniu. Ta projekcja stosowana przez dorosłych stanowi podstawę ich wiary w lukę pokoleniową i ogromną różnicę – w negatywnym sensie – między nimi a adolescentami²⁹.

Konsekwencje adulyzmu - analiza wybranych wyników badań

Pomimo nadal braku badań odnośnie tej problematyki, udało się ustalić, że adulizm negatywnie wpływa na życie adolescentek i adolescentów – zarówno w relacjach z rodzicami, nauczycielami i innymi znaczącymi dorosłymi, jak również innymi nastolatkami. Badania naukowe wykazują, że stereotypowe postrzeganie młodzieży jako agresywnej, zbuntowanej, niekontrolowanej kształtuje zachowanie młodych. Na przykład, badania dotyczące związku stereotypowych przekonań rodziców z zachowaniem ich dorastających dzieci wykazało, że dzieci rodziców, którzy mieli kilka lat wcześniej spójne i silne stereotypy odnośnie adolescencji wybierały na znajomych bardziej dewiacyjnych rówieśników, niż dzieci rodziców o mniej stereotypowych poglądach³⁰. Można więc postawić pytanie: czy oczekiwania kreują rzeczywistość? Czy negatywne przekonania o młodzieży powodują, że młodzież zachowuje się zgodnie z oczekiwaniami dorosłych?

Adulizm może także wpływać na działalność edukacyjną, gdyż jest traktowaniem młodszych jako gorszych niż dorosłych, z powodu domniemania niewiedzy i naiwności. Powstałe w ten sposób ograniczenia indywidualnej autonomii hamują zdolność uczenia się i przyczyniają do kształtowania bierności w edukacji. Prowadzone wywiady z uczniami potwierdziły obecność adulyzmu w środowisku szkolnym, wyrażającego się naciskami na zarządzanie klasą i frustrację dzieci poprzez stosowanie generalizacji dotyczących ich inteligencji i dojrzałości. Wnioski z tych badań wskazują, że dorośli muszą ponownie ocenić swoje nastawienia odnośnie uczniów i własnej motywacji

²⁹ Meeus, 1994, za: S. Bonino, E. Cattelino, S. Ciairano, *Adolescents and Risk. Behavior, Functions, and Protective Factors*, Italia 2005, s. 20.

³⁰ J.E. Jacobs, Ch.S.K. Chihin, *Longitudinal links between perceptions of adolescence and the social beliefs of adolescents: are parents' stereotypes related to beliefs held about and by their children?* Journal of Youth and Adolescence, 2005, 34, 2, s. 61.

w regulowaniu ich zachowań. Pomimo dobrych intencji dorosłych interwencje w działaniach uczniów mogą ograniczyć zdolność do uczenia się oraz aktywnego uczestnictwa w edukacji i społeczeństwie. Poprzez przyznawanie uczniom większej autonomii i większej możliwości demonstrowania swojej inteligencji oraz możliwości, można kształtować większą indywidualną samoregulację i zaangażowanie w naukę³¹.

Z badań nauczycieli pracujących z młodzieżą gimnazjalną wynika, że nastolatki z którymi pracują postrzegane są stereotypowo przez dorosłych członków społeczeństwa, co można nazwać stereotypową, fałszywą tożsamością „zbuntowanej, trudnej młodzieży”, nadaną im przez dorosłych. Jakie są elementy tej tożsamości? Zdaniem badanych, młodzi uważani są przez członków społeczeństwa jako: „niegrzeczni”, „stanowiący zagrożenie dla dorosłych”, „nieodpowiedzialni”, „trudni”, „agresywni”, „buńczuczni”, „złośliwi”. Czego zdaniem badanych oczekuje od nich społeczeństwo? Przede wszystkim kultury, grzecznego zachowania, pokory, niewyrażania własnego zdania, uległości. Jakimi sposobami dorośli chcą to osiągnąć? Poprzez ustawianie, zwracanie uwagi, piętnowanie błędów, wymuszanie zachowań³².

Cytowane wyniki badań świadczą, że młodzież może doznawać negatywnych konsekwencji stereotypu, który jej dotyczy, począwszy od kontaktów z rodzicami, poprzez relacje z innymi dorosłymi członkami społeczeństwa, a nawet nauczycielami. Powstaje pytanie: jak takie doświadczenia wpływają na życie i możliwość osiągnięcia sukcesu przez młodych ludzi? Niewątpliwie, istnieje potrzeba wypełnienia luk zarówno w teoretycznym opracowaniu zjawiska aduptyzmu, jak i badań w dziedzinie uprzedzeń wobec dzieci i młodzieży. Eksploracje naukowe mogłyby przyczynić się nie tylko do zrozumienia tego zjawiska, poznania jego zasięgu oraz konsekwencji, ale także umożliwić stworzenie wskazówek dla dobrej praktyki pracy z młodzieżą.

BIBLIOGRAFIA

- Beaudoin M.-N., Taylor M., *Breaking the culture of bullying and disrespect, grades k-8. Best practices and successful strategies*, Corwin Press, California 2004.
- Bell J., *Understanding adultism: A key to developing positive youth-adult relationships*, The Freechild Project, Olympia, WA 1995.
- Bonino S., Cattellino E., Ciairano S., *Adolescents and Risk. Behavior, Functions, and Protective Factors*, Springer-Verlag, Italia 2005.

³¹ M. Hartt, *Adultism, Learning, and Autonomy: Effects of Adult Perceptions on Children's Learning*, School of the Art Institute of Chicago, Chicago 2014.

³² B. Jankowiak, *Zachowania ryzykowne współczesnej młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne*, Poznań 2017.

- Buchanan C.M., Eccles J.S., Flanagan C., Midgley C., Feldlaufer H., Harold R.D., *Parents and teachers beliefs about adolescents: Effects of sex and experience*, Journal of Youth and Adolescence, 1990, 19.
- Buchanan C.M., Holmbeck G.N., *Measuring beliefs about adolescent personality and behavior*, Journal of Youth and Adolescence, 1998, 27.
- Cicchetti D., Rogosch F.A., *A Developmental Psychopathology Perspective on Adolescence*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2002, 70, 1.
- Delgado M., *Community practice and urban youth. Social justice service-learning and civic engagement*, Taylor & Francis, New York 2016.
- Delgado M., Staples L., *Youth-Led Community Organizing. Theory and Action*, Oxford University Press, New York 2008.
- Desai M., *A rights based preventative approach of psychosocial well-being in childhood*, Springer Science + Business Media, New York 2010.
- Fishkin S.A., Sussman S., Stacy A.W., Dent C.W., Burton D., Flay B.R., *Ingroup versus outgroup perceptions of the characteristics of high-risk youth: negative stereotyping*, Journal of Applied Social Psychology, 1993, 7(1), 23, 13.
- Gross E.F., Hardin C.D., *Implicit and Explicit Stereotyping of Adolescents*, Social Justice Research, 2007, 20, 2.
- Hartt M., *Adulthood, Learning, and Autonomy: Effects of Adult Perceptions on Children's Learning*, School of the Art Institute of Chicago, Chicago 2014.
- Jacobs J.E., Chihin Ch.S.K., *Longitudinal links between perceptions of adolescence and the social beliefs of adolescents: are parents' stereotypes related to beliefs held about and by their children?* Journal of Youth and Adolescence, 2005, 34, 2.
- Jankowiak B., *Zachowania ryzykowne współczesnej młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.
- Jankowiak B., Kuryś-Szyncel K., *Potencjał rozwojowy okresu adolescencji, [w:] Młodość między ochroną a ryzykiem. Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentem*, red. B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczyk, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.
- Jessor R., *Foreword, [w:] Adolescents and Risk. Behavior, Functions, and Protective Factors*, red. S. Bonino, E. Cattellino, S. Ciairano, Springer Verlag, Italia 2005.
- LeFrançois B.A., *Adulthood, [w:] Encyclopedia of Critical Psychology*, red. T. Teo, https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4614-5583-7_6, [dostęp: 25.07.2017].
- Palmore E.B., *Ageism: Negative and Positive*, 2nd Edition, Springer Verlag, New York 1999.
- Sikora J., *Ageizm – zjawisko marginalne czy globalny problem? Przegląd Administracji Publicznej*, 2013, 1.
- Szukalski P., *Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek, [w:] Starzenie się ludności Polski – między demografią a gerontologią społeczną*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.
- Szukalski P., *Ageizm na polskim rynku pracy, [w:] Gospodarowanie zasobami pracy na początku XXI wieku. Aspekty makroekonomiczne i regionalne*, red. R.Cz. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa – Białystok 2009.
- Szukalski P., *Ageizm – przejawy indywidualne i instytucjonalne, [w:] Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, red. M. Halicka, J. Halicki, A. Sidorczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Białostockiego, Białystok 2009.
- Świdorska M., *Ageizm jako problem społeczny*, Pedagogika Rodziny, 2015, 5/4.
- Takanishi R., *Changing views of adolescence in contemporary society*, Teachers College Record, 1993, 94(3).
- Urduan T., Pajares F., *Foreword, [w:] Educating Adolescents: Challenges and Strategies*, red. T. Urduan, F. Pajares, Information Age Publishing, Greenwich, Conn 2004.